

Received 21.11.2023	Review	JOTS
Accepted 24.12.2023		8/1
Published 23.02.2024		2024: 213-216

**Manz B. F. Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatihı. Çev.
Bilgin, Z. İstanbul: Kronik Kitap, 2021, ss. 348, ISBN: 978-
975-2430-02-0.**

Şükrü ÖZDEMİR*

(İzmir/Turkey)

E-mail: sozdemir7@gmail.com

Amerikalı tarihçi Beatrice Forbes Manz, akademik kariyerinin başlangıcından bu yana dikkatini Timur ve Timurlular üzerinde yoğunlaştırmış ve bu sahada büyük bir boşluğu dolduran iki önemli eser kaleme almıştır: *The Rise and Rule of Tamerlane* (1989) ve *Power Politics and Religion in Timurid Iran* (2007). Her iki eserin de tercüme kütüphanemize kazandırılmış olması ve hele ki ilkinin on üçüncü baskıya ulaşması oldukça sevindirici. Timur hakkındaki neşriyatın bozkırların son göçebe fatihinin yaşamına duyulan büyük ilgiyle mütenasip olmadığını ifade etmeliyiz. Vaktiyle Barthold ve Roemer; Türk bilim adamlarından Z. V. Togan, Mustafa Kafalı, Yaşar Yücel ve İsmail Aka, Timur'un hayat ve faaliyetini tespit etmek noktasında büyük mesai harcamışlar, müstakil kitap ve makaleleriyle literatüre büyük katkı sağlamışlardı. Manz'ın, *The Rise and Rule of Tamerlane* adlı eseriyle Timur araştırmalarını kendinden önce olduğundan tamamen farklı bir mecraya taşıdığını söylemek doğru olur. Şu kadarı var ki Timur'un hayatını popüler mahiyette bir biyografinin sunduğu içerikle ve kronolojik olaylar dizgesi halinde takip etmeyi uman okuyucunun eseri eline aldığı anda bir miktar hayal kırıklığına uğrayacağını belirtelim. Zira akademik üslubun ağır bastığı eser, hedefleri bakımından geleneksel bir biyografinin hudutlarını aşıyor. Müellif, dikkatle yaptığı kaynak okumalarından elde ettiği sonuçları alışlageldik bir Timur biyografisi kaleme almakta değil,

* ORCID ID: 0000-0001-5175-3086.

güçlü bir sentez eseri vücuda getirmekte kullanıyor. Timur'u içinden çıktığı Çağatay Ulus'un sosyal bünyesine ve vârisi olduğu düzenin siyasî dinamiklerine neşter vurmak suretiyle inceliyor. İktidarı elde etmek noktasında takip ettiği stratejiyi, hâkimiyetinin meşruiyetini ne şekilde temin ettiğini, devletinin müesseselerini ve hâkim ideolojisini ortaya koyuyor.

Manz'ın eseri sekiz bölüm, üç ek, kronoloji, kaynakça ve bir dizinden oluşmaktadır. Ayrıca eserde içeriği destekleyici ve okuyucunun işini kolaylaştıran dört adet harita yer alıyor. Giriş bölümünde (s. 15-45) şu alt başlıkları görüyoruz: *Türk-Moğol Mirası*, *Timur Döneminde Türk-Moğol Dünyası*, *Timur'un Saltanatı*, *Timur'un Hükümdarlığının Meşruiyeti*, *Timur'un Kişiliği*, *Çalışmanın Amacı*. İkinci bölüm, Çağatay Ulus'un yapısı ve örgütlenmesine ayrılmış (s. 49-78); üçüncü bölüm bu ulusun Timur'un ortaya çıkışına kadarki tarihiyle Timur'un ortaya çıkışını konu ediniyor. (s. 81-119) Dördüncü bölümde Timur'un bir aşiretler konfederasyonu olan Çağatay Ulus'u kendine sadık bir orduya çevirme süreci anlatılmış. (s. 123-162) Beşinci bölüm, Timur'un fethettiği ülkeler üzerindeki denetimi ve yazarın dışarılıklar (İng. outsiders) dediği fethedilen ülkelere alınan askerlerin Timur ordusundaki yeri hakkında. (s. 165-193) *Timur İdaresinin Yapısı ve İşleyişi* başlıklı altıncı bölüm, Acem bürokrasisi ile Çağataylı emirlerin idari yapı içindeki rol ve konumlarını açıklıyor. (197-229) Yedinci kısımda Timur'un vefatı sonrası halefleri arasındaki iktidar mücadeleleri ve dahilî meseleler ele alınmış. (s. 233-262) Nihayet sekizinci ve son bölümde eserde ulaşılan sonuçlar tartışılmaktadır. (s. 265-272)

Ek A (s. 273-298), Çağatay Ulus'taki aşiretler hakkında bilgi vermesi; Ek C (s. 300-320), Timur devletinde askerî ve siyasî görevlileri tanıtmaları bakımından önem arz eder. Ek 2'de Timur ailesinin üyelerini gösterir bir çizelge bulunuyor. (s. 299)

Referans atıflarından kitaptaki tezlerin birincil Farsça kaynakların okunması ve yorumlanmasına dayandırıldığını anlıyoruz. Manz'ın en çok istifade ettiği iki kaynak Şerefeddîn Ali Yezdî ve Nizâmüddîn-i Şâmî'nin aynı ismi taşıyan eserleri. İbn-i Arabşâh'ın eseri Sanders'in İngilizce; Gıyâseddîn Ali Yezdî'nin eseri Semenov'un Rusça çevirileri aracılığıyla kullanılmış. Müracaat edilen diğer bazı önemli eserler şunlar: *Mecmau't-Tevârîh*, *İsfizârî*, *Düstûrû'l-Vüzerâ*, *Matlau's-Sa'deyn*, *Tâcü's-Selmânî*, *Natenzî*, *Mücmel-i Fasîhî*, *Sultaniyeli Johannes* ile *Metsoplu Thomas* da Manz'ın kaynakları arasında yer alıyor. Modern tetkik ve monografilere gelince Türk bilim adamlarından Togan ve

Aka'nın eserlerine, Togan'ın bir makalesi dışında, ne referans atıflarında ne bibliyografyada yer verilmiş. Kanaatimizce en azından *Taht Kavgası* başlıklı kısımda İsmail Aka'nın *Mirza Şahrüh ve Zamani* adlı eserinden de faydalanılması iyi olurdu.

Eserde dikkati çeken bir husus, Timur'un doğum tarihi için şimdiye kadar kabul görenden daha erken bir tarihin teklif edilmesidir. (s. 15) “Muhtemelen 1320'ler ya da 1330'larda” demek suretiyle kesin bir tarih vermeyen yazarın Şerefüddîn Ali Yezdî'nin *Zafernâmesi*'ndeki 25 Şaban 736 (8 Nisan 1336) kaydını kabul etmediği anlaşılıyor. Konuyu ayrıca müstakil bir makalesinde işlediğini belirten yazar, detay isteyen okuyucuyu söz konusu makaleye yönlendirmektedir: *Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty*.

Kitapta ortaya konan tezleri birkaç madde ile özetlememiz gerekirse;

1. Timur, Cengiz gibi bir nizam kurucu değildir, Türk Moğol geleneklerinin şekillendirdiği bir sistemin içinde doğmuş, bu sistemi benimsemiş ve değiştirmiştir.

2. İktidarının meşruiyetini Cengiz ailesinden bir prensesle evlenip hanedana damat olması, hanedana mensup bir kukla hükümdar adına hükmetmesi, şahsi başarısını ilahî takdir ve semavi teyitle ilişkilendirmesi sayesinde sağlamıştır.

3. Göçebelik ile yerleşiklik arasındaki farkın asgariye indiği bir ortamda doğduğunun farkındadır. Bu sebeple bir taraftan göçebe geleneklere ve Cengiz Han Yasası'na sahip çıkmış, beri taraftan Müslüman din âlimlerine, sufi ve şeyhlere hürmet göstermiş; onları himaye etmiştir.

4. İnsan gücü kaynağını Çağatay Ulus aşiretlerinden ve bu ulusun aşiret dışı unsurlarından temin etmiştir. Mevcut yapıdaki merkezkaç eğilimleri ortadan kaldırmak için aşiretleri reislerinden kopartmış ve kendi oluşturduğu yeni seçkinlerin eline vermiş, idarecilerin siyasetle uğraşmasını engellemek için de devamlı surette bir hareket siyasetine yönelmiş, fetihlere girişmiştir.

5. Var ettiği siyasi yapı her şeyin şahsıyla kâim olduğu, belli kuralların değil şahsına sadakatin ön planda tutulduğu bir rejimdir. Dolayısıyla ölümü haleflerinin iktidar mücadelelerine ve şahsına bağlı emirlerin isyanlarına sahne olan kaotik bir ortam vücuda getirmiştir. Karakoyunlu ve Celayirliler hariç, memleketleri ellerinden alınmış eski hanedanların ortaya çıkan kaosa pek katkıları olmadığı gibi Çağatay Ulus'un eski asilzadeleri de iktidar mücadelesinde Timur'un maiyet ve ailesi ölçüsünde aktif olamamışlardır. Zira Timur; Çağataylıları asli yurtları dışında iskân etmiş, Çağatay Ulus topraklarına da fethedilen memleketlerin halkını yerleştirmişti.

Tercümede referans notları ve bibliyografyada zikredilen Arapça ve Farsça kaynak isimleri İngilizce aslında olduğu gibi oryantalistlerin Arapça *hurûf-i şemsiyye*, *hurûf-i kameriyye* ayrımı gözetmeyen imlalarıyla yazılmış. Hâliyle İngilizcede Türkçe /e/ sesine karşılık gelen /a/ harfleri de olduğu gibi bırakılmış. Kanaatimizce eser isimleri Türkçe imlaya uygun olarak yeniden düzenlenmeliydi: *Mujmal-i Fasîhî* değil *Mücmel-i Fasîhî*, *Majma' al-tawarikh* değil *Mecmau't-Tevârîh*, *Jamî' al Tawarikh* değil *Câmiü't-Tevârîh*, *Muntakhab* değil *Müntehab*, *Zafarnâma* değil *Zafernâme* gibi.

Bir kısmı kelime tercihlerinden, bir kısmı İngilizce imlaya bağlı kalmaktan, bir kısmı ise sehven yapılan hatalardan kaynaklanan ufak tefek pürüzler de yeni baskılarda düzeltilebilir: 'Türkî ismiyle' değil 'Türkçe ismiyle', 'Timur-i lang' değil 'Timur-i leng' (s. 15), 'Çağaday' değil Türkçedeki mutad imlâsıyla 'Çağatay' (s. 15), 'tarlaya hükmetmeye talipti' değil 'ziraate elverişli araziye hakim olmak istiyordu' (s. 16), 'Türkî halklar' değil 'Türk halkları' (s. 16), 'göçebe Türkîleri' değil 'Türk göçebelere' (s. 18), 'Reşîdüddîn...Kubilayın memuru Boladla yakın akrabaydı' değil 'yakın münasebet içerisindeydi.' (s. 27-28), 'Tolu'ya' değil 'Toluy'a', 'Kart kralları' değil 'Kert kralları' (s. 30), 'Arabî-İranî topraklar' değil 'Arap Fars coğrafyası' (s. 38), 'Çağaday önderliğinde sadece kısa bir süre kaldı' değil 'Sadece kısa bir süre Çağataylı reislerin idaresi altında kaldı' (s.84), 'Karavanas' değil 'Kara'unas' (muhtelif yerler), 'Rebiyyülahir' değil sonu ayın harfiyle bittiği için 'Rebîü'l-âhir' (s. 87), Yesuri değil 'Yasa'uri' (muhtelif yerler), 'Badeşan' değil 'Bedahşan' (s. 91), Hiva değil 'Hive' (s. 93), '...aksaklığının nedeni olarak gördüğü yarayı işte bu savaşta aldı.' değil 'Timur onu aksak bırakan yarayı bu savaşta almıştı.' (s. 93), 'Seyyid Baraka' değil 'Seyyid Bereke' (s.105), 'Karşı' değil 'Karşî' (s. 106), 'Keyhusrev-i Hatlani' değil 'Keyhusrev-i Huttalanî', 'Hatlan ordusu' değil 'Huttalan ordusu' (s. 106). Örnekler çoğaltılabilir.

Elbette tercümenin aksayan taraflarına işaretle bulunmaktan kastımız çevirmenin yaptığı işi küçültmeye çalışmak değil, çevirisini yeni baskılarda tekrar gözden geçirip daha kusursuz hâle getirmesini sağlamak. Türk tarihi alanında hem kaynak eserlerin hem monografi ve tetkiklerin muhtelif dillerde yazıldığı, bir insanın bu dillerin tamamını öğrenmeye vakit ve imkânının elvermeyeceği düşünülürse tercüme kütüphanemize yapılacak her katkının şükran, minnet ve teşekkürle karşılanması gerektiği anlaşılır. Son yıllarda şahsi çabalar sayesinde farklı dillerde kaleme alınmış akademik ve popüler çok sayıda eserin Türkçeye kazandırıldığı gözlemlenmektedir. Nicelikte görülen artışın nitelik ve kaliteye de yansması konuyla ilgilenen herkesin en büyük arzusudur.